

Sjømaktseminar 9 (2004)

Våre strategiske omgivelser ved Jon Bingen, Europaprogrammet

27. august 2004

Etterkrigstid og krigstidspropaganda

Den kalde krigens avslutning medførte geopolitiske omveltninger i Europa og Asia med nye statssystem, andre globale og regionale makt- og lederskapsforhold til følge. På samme tid, og av samme årsak, fikk man dertil interessante forskyvninger i de regionale som globale makt- og lederskapskriteria, instrument, funksjoner og utfordringer. Forventningene var store frem til den kalde krigens avvikling med tanke på hvilke “fredssystem” og hvilken global orden avviklingen av den vel 50 år lange konflikten ville føre til. Det er ikke uvanlig i de store konflikters kjølvann å fortolke deres avslutning og den kommende fredsperiode ut fra den seirende parts motiv, visjoner og propaganda. Dette skjedde også på 1990-tallet. I den nye verdensorden ville man få et globalt samfunn (the global village) preget av demokratiets og markedskononomiens globale utbredelse. Økt frihandel mellom og økt markedsliberalisering i statene ville gi allmenn økonomisk vekst, universell velstandsøkning og global interesseharmonisk. Oppslutningen om menneskerettigheter og demokratiske styreformer ville spre seg over hele verden og skape et globalt kosmos. Internt i dette ville det ikke foreligge diplomatiske eller militære spenninger på grunn av de deltagende staters styresett og rettssystem. Kosmos ville være et poststrategisk system uten indre makthierarki og ingen annen konkurranse enn markedets prismekanisme. De få fremtidige styringsbehov det internasjonale samfunn kunne få, ville dekkes av regionale og globale institusjoner, som EF/EU og FN. Dette globale kosmos ville, imidlertid, for en kort periode være omgitt av en kaotisk randzone. Men en samordnet og kalibrert innsats ville sikre at også denne ble stadig mindre ettersom hver av randsonens komponenter ble endret og lot seg ta opp i det globale kosmos. Dette budskap var vesentlig i det amerikanske demokratiske partis propaganda under William Clintons åtte år som president (1992-2000), og det ble tatt med stort alvor.

Det nye i det nye og

Det gamle i det nye

Det er i dag viktig å erkjenne at det ikke er inntrådt noen ny global orden av dette slag verken regionalt eller globalt. Det globale statssystem og det globale diplomati preges tvert om allment av en økende konkurranse. Dette fulgte logisk av bare den militære supermaktskonflikts avvikling. Den overhengende trussels bortfall alene påvirket øyeblikkelig alle alliansers politiske omgivelser og innhold. Det innebar en umiddelbar relativisering av enhver militær allianse. Ingen “stormaktsgarantier” forble som før og dermed heller ingen “småstatsforpliktelser”. De mange endringer til tross var det likevel noe som forble uendret. General Fredrik Bull-Hansen har et særdeles viktig poeng, når han gang på gang understreker at det viktige består i å se hva som er, og hva som ikke er, endret. Man må forstå det nye i det gamle og det gamle i det nye. Å anta at det nye er helt nytt og det gamle helt vekk kan i sikkerhets-, utenriks- og forsvarspolitikke vise seg å bli farlig.

Det gamle i det nye består prinsipielt i, at det globale statssystem fortsatt består av nettopp stater med ulik størrelse, beliggenhet, kultur, historie, interesser, makt og innflytelse. Dermed vil internasjonal politikk og økonomi forbli preget av forskjellige aktørers mer eller mindre gjennomtenkte og mer eller mindre fremgangsrrike bestrebelser på å sikre sine interesser - enten disse er av militær, økonomisk eller kulturell art, om de er grunnet i “faktiske” eller “innbilt” forhold - i konkurranse med andre som drives av en samme nødvendighet. Dessuten består det gamle forhold, at alle slike system er dynamiske. Dvs. at systemets

innbyrdes styrkeforhold, forbindelser, oppfatninger av seg selv og andre osv., endres vedvarende. Det er heller ikke nytt at økonomiske, politiske og diplomatiske kriser inntreffer regionalt og globalt med en nesten syklisk regularitet og ”forny” eller sementerer makt- og lederskapsforhold og deres medfølgende allianser. Likeledes er det gammelt nytt at variasjon i politisk regime mer påvirker hvordan et samfunn makter å skjerme seg mot eller å møte en konflikt, enn om det blir utsatt for konflikter. Belliggenhet, regional og/eller global økonomisk, diplomatisk eller geostrategisk betydning er med hensyn til dette langt mer avgjørende enn hvilket politisk regime. En global stormakt vil bli innblandet i en rekke konflikter i prinsippet over alt på jordkloden. Regionale stormakter vil bli aktører i konflikter innen egen region og ”interessesfære”. Småstater vil eksponeres regionalt eller globalt avhengig av deres betydning i de regionale som globale system.

Fremtidens muligheter og trusler

Med denne viten om hva som ikke er endret, vet vi at fremtiden skjuler både muligheter og kriser. Det er en forpliktelse og en utfordring for den norske stat å sørge for, at det norske samfunn vet å utnytte de muligheter som foreligger og som vil oppstå, og å sørge for at det norske samfunn skjermes for de kriser vi vet kommer uansett manglende kunnskap nå om hvilke dette konkret blir. Langs en rekke dimensjoner er det norske forsvaret et viktig instrument med hensyn til så vel fremtidige muligheter som fremtidige problem. Den viktigste og overordnede er å være et effektivt bidrag til å forhindre en militær stormaktsrivalisering om norsk territorium, sikre den nødvendige maktplattform for et norsk diplomati og allment å være et vern om vitale norske interesser når disse utsettes for ytre press.

Det nye i dagens verden består i en annen europeisk og euroasiatisk geopolitikk enn i store deler av det 20. århundret. Dette gir andre globale og regionale statssystem med nye makt og lederskapsforhold, et vesentlig endret institueringsmønster og annet innhold i ”gamle” institusjoner. Det finnes, eksempelvis, ingen Sovjetunion lenger og ingen ”sovjetblokk”, ingen Warszawa-pakt, intet COMECON. Amerikansk innflytelse i europeisk diplomati er også vesentlig endret, ikke minst ved andre amerikanske allianser. Vi ser et nytt innhold i det gamle EF – som er blitt til EU – og et helt annet NATO, hvor en rekke medlemmer av den tidligere Warszawa-pakten er blitt medlem. Tilsvarende er de regionale og globale geostrategiske forhold og foki vesentlig endret. Det har oppstått nye regionale stormaktsallianser, og en interessant forskyvning er inntrådt i de internasjonale makthierarkiseringskriteria og i den internasjonale maktutøvelses verktøykasse. Det globale diplomati har fått nye tematiske og andre geografiske foki.

Ingen bekjemper idag verken militært eller ideologisk den sovjetiske kommunismen og det er ingen kommersiell og politisk suksess å skrive bøker som ”Marx er død”. Stadig færre i vår verden vet overhodet hvem denne Karl Marx var og hva han skrev. Europa er ikke lenger et fokuspunkt verken i globalt diplomati eller global geostrategi, fordi kontinentet ikke lenger er sentrum i en nukleær supermaktskonfrontasjon hvor avskrekkingen indikerer supermaktenes innbyrdes styrkeforhold og regulerer og sikrer deres alliansers permanens og effektivitet. Tvert om skaper nye regionale makt- og lederskapsforhold andre europeiske og transatlantiske allianser.

Økonomisk makt

Den allment økte konkurranse i det globale system har gitt økonomi økt betydning som maktinstrument og dermed i den regionale som globale maktrivalisering. En stormaktsrolle regionalt som globalt, forutsetter evne til å kunne nytte de økonomiske instrument ut fra en multidimensjonal og komplisert målsetting, hvor det rent prinsipielt på den ene siden er tale om å sikre et optimalt handlingsrom for egen interesseivaretagelse og reproduksjon av egen makt, og på den annen et funksjonelt handlingsrom for de øvrige allierte og økonomiske og

diplomatiske konkurrenter. Effektive egne markeder, adekvat adgang til andres, solide egne statsfinanser og egen som andres økonomiske vekst, sosiale og politiske stabilitet er forutsetninger for eget gjennomslag i de regionale og globale maktforhold.

Økonomi, makt og marked

Den økonomiske maktkonkurranse omfatter de "private" og markedsbaserte virksomheter, som de "offentlige", dvs. den handels- og næringspolitiske, den monetære som den skatte- og avgiftspolitiske virkemidler og ikke minst forsvarsbudsjettene som sentrale nærings- og forskningspolitiske virkemiddel.

At markedet er en viktig arena for en internasjonal maktrivalisering kan virke uvant for mange. Enn si at markedet som sådan er et produkt av maktbaserte rettsystem. Det vanlige syn er, at markedet er naturgitt og styrt av naturvitenskapelige lovmessigheter. Det finnes selvsagt "økonomiske lover" eller sammenhenger særegne for en pris/kostnadsmekanisme. Men markeder – selv de så kalte "frie markedene" - forblir politiske konstruksjoner. De må dermed gjenskapes og videreutvikles med etablerings- og reproduksjonskostnader som ikke nødvendigvis gjenopptrer i form av kommersiell gevinst.

Den første og overordnede målsetting for en økonomisk stormakt er å skape et marked for seg selv og sine handelspartnere, og å fordele reproduksjonskostnadene på det gunstigst mulige vis. Dernest kommer selvsagt målet å sikre seg størst mulig andel av de markedsgenererte overskudd, siden disse representerer en "merverdi" som kan omsettes i økt handlefrihet. Blir denne evnen utilstrekkelig eller negativ vil man oppleve "imperiale forstrekningsproblem". For å unngå dette, og for å oppnå størst og flest mulige kommersielle gevinster, brukes en rekke primært "markedsgenererte" instrument. Eierskap, markeds- og produksjonsdominans, konsern og konsernallianser og en adekvat finansnæring er viktige i dette henseende.

Økonomi, makt og stat

I tillegg til slike overveiende "markedsfenomen" har man en rekke politiske instrument. Blant disse finner man skatte- og avgiftspolitikk, rentepolitikk, nærings- og handels- og valutapolitikk. Disse virker gjennom å omfordele kjøpekraft, regulere produksjonsstrukturer og kompetanseutvikling innen egen økonomi. Gjennom egen lovgivning lager og kan man regulere egne markeder slik at egne beskatnings- og finansieringsbehov vernes. Eller man verner om egne produksjonslinjer ut fra høyst forskjellige behov og interesser. I det handelspolitiske diplomatiet søker man å påvirke andres lovgivning, sikre seg adgang til andres markeder, eller allment å forme optimale omgivelser til egne interesser og industrielle og kommersielle muligheter og ambisjoner. Også det geoøkonomiske diplomati har offensive og/eller defensive ambisjoner. Det sies ofte at det internasjonale samfunn er "anarkisk", fordi det ikke foreligger noen overnasjonal og metahistorisk "domsinstans" utover de makt- og lederskapsforhold det globale statssystem til en hver tid kjennetegnes av. Det samme er tilfellet med den globale økonomi. Heller ikke der finnes det en overstatlig, historisk rasjonalitet, en menneskehetens allmenninteresse som trekker store som små, rike som fattige frem til økt velstand for alle på sikt. Det finnes ingen andre målstyrte krefter i global økonomi, enn de enkelte aktørers forventning om fortjeneste, et velferdsgode eller politisk makt, allmenn innflytelse på nære som fjerne omgivelser ved bruk av økonomiske ressurser og forhold. Målet for de politiske tiltak er det samme som i de markedsbaserte verktøy, nemlig å påvirke egen som andres økonomiske maktakkumulasjon med en egen og gjerne relativ gevinst for øyet.

Globale og regionale valuta- og handelspolitiske regimer er helt fundamentale for hvordan alle større markeder oppstår og fungerer, men valuta og handelspolitikk er politiske og diplomatiske prosesser som gjenspeiler de skiftende statssystems geopolitikk og

maktrelasjoner like meget som et markeds tilbud og etterspørsel. Siden 1500-tallet har militærmakt vært en grunnleggende forutsetning for nettopp å kunne innordne stadig større deler av kloden i Europasentrerte transkontinentale markedssystem. Fortsatt er militærmakt en viktig faktor i opprettelse og opprettholdelse av handelspolitiske regimer geografisk som innholdsmessig. De militære maktapparat har i hvert fall siden romertiden spilt en like stor rolle i innføringen av penger og pengeøkonomi som markeder og markedsmekanismer. Uten allment anerkjente betalingsmidler får alle kreditt- og prissystem store problemer med å virke. Militærmakt er fortsatt et viktig premiss for oppslutning om de aktuelle valuta-, bank- og finanssystems stabilitet, troverdighet og funksjon.

Geografi, økonomi og makt

Alle geopolitiske systemer baseres på geostrategi og militære maktforhold. På den annen side har geografi også en viktig økonomisk dimensjon ved å være det romlige forhold rundt produksjons- og distribusjonssystem for varer. Slik kan man gjerne snakke om geoøkonomiske rivaliseringer for å være sentrum i en produksjon hvor den økonomiske avkastning er spesielt interessant, en teknologi med et betydelig militært potensial eller det kan være "nisjer" med stort potensial for politisk og kulturell makt i tillegg til store kommersielle muligheter.

Likevel rommer ikke all geoøkonomisk rivalisering og alle strategier av umiddelbar relevans for maktakkumulasjon et militariseringspotensial. Det er for eksempel lite sannsynlig at den geografiske og ellers høyst varierte fordeling av produksjon og forbruk av biler, avstedkommer kriser hvor militær makt kommer til anvendelse. Produksjon og transport av energi, derimot, har stått helt sentralt i det globale diplomati og i de globale strategiske kontinua siden 1890-årene. Den første og andre verdenskrig, og den kalde krigen mellom USA og Sovjetunionen, var "energikriger" og ble i vesentlig grad avgjort på "energifronten". Ingen moderne samfunn kan fungere uten jevnlig og sikre forsyninger av fossil energi. Forekomstene er likevel svært ujevnt fordelt på jordkloden og det er en ikke-fornybar ressurs.

I forhold til alle markeders løpende funksjon og den daglige, markedsbaserte maktkonkurranse opptrer militærmakt som maktgenerator ved å sikre fysisk kontroll over områder av vital betydning for de samme markeders funksjon. I all overveiende grad er dette tale om transport - det vil med hensyn til transkontinental handel si sjøleder - og kontroll med områder for produksjon av strategiske råvarer, hvilket igjen i hovedsak har vært produksjon og omsetning av metaller fra jern til gull. I dag kommer energi - olje og gass - i tillegg og virker mer dominerende enn metaller. Så å si alle "mindre konflikter" i verden etter 1990 er mer eller mindre direkte knyttet til og næret av forhold som produksjon og transport av metall og edelstener (som stamme- og religionskonfliktene i Vest-Afrika), olje eller om eksisterende eller nye rørledninger for gass.

I takt med den økende bruk av satellittbasert kommunikasjon og overvåking av trafikk, miljø, fiske osv., vil kontroll med eller relevant adgang til og styring ved territoria av vital betydning for den satellittbaserte kommunikasjons bakkeinfrastruktur også bli en tilsvarende landmilitær maktgenerator basert på forhold de aller fleste oppfatter som "rent tekniske" og "primært sivile". Hvor sentralt en slik kontroll kan bli, ser man av datakommunikasjonens betydning for den globale verdipapirhandel og de globale valuta- og finansmarkeder.

Energiens geopolitikk og geostrategi

Siden admiral Fishers profeti om flåtenes økte slagkraft ved bruk olje som fremdriftsmiddel, har oljens geostrategi og geopolitikk blitt en stadig viktigere faktor i globalt diplomati og i den globale økonomi. Etter Den kalde krigen innebærer kontroll med eller betydelig innflytelse i de lokale makt- og lederskapsforhold i "energiprovinser" simpelthen en global

maktstilling av så vel energimessige som monetære og finansielle årsaker. Alle "mindre" regionale konflikter i Europa og Eurasia etter 1990 har direkte eller indirekte relatert seg til energiproduksjon og transport. Deres utgang er i stor utstrekning blitt diktert av denne tematikkens militære og industrielle makthierarki. I økende grad bestemmes det globale og de regionale makthierarki av evnen til å kunne kontrollere eller øve relevant innflytelse ved de viktige produksjons- og transportleder av fossil energi og andre strategiske råvarer.

Energiens produksjonsområder og energiens transportleder til lands og til sjøs og andre strategiske råvarers samme, har erstattet Sentral-Europa som den globale geostrategis fokuspunkt, og innflytelse i disse rom og områder har tatt den nukleære avskrekkingens plass som lederskapsindikator i det globale makthierarki. Den nukleære avskrekkingens relevans ble allment redusert av den transatlantiske konfrontasjons reduksjon. I forhold til de nye sentrale makthierarkiseringsspørsmål, som energiens geopolittikk og geostrategi, rommer den dertil et interessant paradoks. Avskrekkingen avtar med avskrekkerens behov for å bruke for de avskrekkes territorium etter konflikten. Besitter man olje og naturgass er sannsynligheten for et atomangrep liten, mens faren for bruk av konvensjonell makt kan være større.

De konvensjonelle styrkers renessanse

Den mest slående i forhold til 90-tallets propagandabilde er den konvensjonelle militærmakts "renessanse" og den nukleære terrorbalanses nedtonede rolle i de globale stormaktsrelasjoner. Det første forhold kommer til uttrykk ved det økende antall "varme konflikter" på det europeiske kontinent. Det andre forhold uttrykkes dels ved fornyet inntreden av væpnede konflikter på territoria hvor det ble antatt at den nukleære avskrekking gjorde slike umulige, som i det tidligere Sovjet, dels ved væpnede konflikter mellom atommakter, som på det subindiske kontinent.

De militære styrker i det euroatlantiske rom er i de seneste femten år blitt omorganisert fra å være store nesten "rotfaste" apparat som en tung konvensjonell appendiks til den nukleære avskrekking, til å bestå av mindre, men langt mer mobile styrker med høy ildkraft. Nær sagt enhver europeisk stat utvikler alene eller i samband med andre rene ekspedisjonsstyrker. De strategiske konsept og operative doktriner er blitt offensive og ikke som tidligere, defensive. Målet og oppgaven er ikke å avskrekke et angrep, men å slå en motstander og erobre hans territorium. I små som store stater utvikles militærapparat for å utkjempe og vinne kriger.

Europeiske konflikter

Formelt og intensjonelt er dette styrker som skal ha det globale teater som sitt virkefelt. Det skal være innsatsstyrker til bruk i kosmos' omkringliggende kaos. Likevel vil styrkenes primære diplomatiske funksjon være å uttrykke en ny europeisk og euroatlantisk konvensjonell maktbalanse. Ventelig vil det ennå en stund forbli slik, at ingen europeiske stormakter, utenom USA og Russland, vil besitte en vesentlig og selvstendig maktprojiseringssevne. De øvrige vil derfor være avhengige av en amerikansk eller en russisk allianse for å være globalt aktive. Relativt til hvilke allianser som oppstår, kan europeiske styrker dermed få mer eller mindre omfattende og mer eller mindre midlertidige operasjonsområder i andre verdensdeler. Dette utelukker ikke europeiske konflikter. Tvert om er man nå i ferd med å gjenskape en evne til å føre en konvensjonell europeisk krig hvor muligheten for en gevinst kunne anses relevant. En økt amerikansk militær tilbaketrekning fra Europa vil øke den politiske sannsynlighet av og den militære mulighet for nye væpnede konflikter i Europa. Det finnes ikke lenger et amerikansk/sovjetisk monopol på bruk av militærmakt, og stadig flere er i ferd med å sikre seg den nødvendige kapasitet. Det er imidlertid utviklingen i europeisk politikk og diplomati som vil avgjøre når og hvilket innledende omfang de neste europeiske konflikter kan få. For tiden virker en rent europeisk

stormaktskonflikt å være lite sannsynlig, og det drives neppe planlegging for europeiske felttog i noen av de relevante stormakter.

Europas flanker

Er faren for en "europeiske storkrig" i liten grad til stede, kan muligheten for mindre, lokale konflikter være økende, spesielt på Europas flanker. Gamle som nye strategiske forbindelser forklarer dette. Det strategiske kontinuum mellom Balkan og Baltikum ble etablert og aktivert under De store nordiske krigene (1700-1721). Det forble virksomt gjennom hele det 18. århundret. I det 19. århundret ble det utvidet til å strekke seg fra det østlige Middelhav til Barentshavet. I Storbritannia økte interessen for Norge og det høye nord jevnt og trutt gjennom hele det 19. århundret som en følge av deres "store spill" med Russland om det euroasiatiske kontinent - "The Great game". Under Krimkrigen så man operasjoner i så vel Svartehavet som Østersjøen. Planene for en annen front mot Russland i Finland og på Baltikum forble på planleggingsstadiet på grunn av fredsforhandlingene i Paris i 1856. Kanskje var det den svensk-norske og de østerrikske trusler om å gå med i krigen som brakte tsaren til Paris. Fra de dansk-tyske kriger til krigen mellom Frankrike og Preussen i 1871 og til utbruddet av Den første verdenskrig i 1914, ble det i alle europeiske stormakters generalstaber antatt at en eventuell europeisk stormaktskrig ville bryte ut på enten Balkan eller i Norden eller begge steder. Denne forventning begrunnet man med, at det var nettopp på Balkan og i det skandinaviske rom at de tre europeiske maktsentra, vest (flåtemakten/Frankrike) sentrum (de sentraleuropeiske imperia) og øst (det russiske imperium), hhv. global og regionale flåtemakter, europeisk og euroasiatisk landmakt støtte sammen.

Russisk-britiske kriser relatert til utviklingen på Balkan, sjømilitære forhold i Middelhavet, Persias fremtidige status, sjømilitære regimer i Den persiske Gulf, Afghanistan, Kinas nordvestlige grenser og utviklingen i Mandsjuria og på den Koreanske halvøy, kunne alle få "replikker" i de nordlige eller sydlige norske farvann. Finsk deltagelse i den russisk-japanske krig i 1905 illustrerte et strategisk kontinuum som skulle bli mer og mer permanent og viktigere for begge dets poler, Korea og Skandinavia, gjennom hele det 20. århundret.

Den fransk-britiske "Entente cordial" (1904) og Russlands svekkelse etter den russisk-japanske krig (1905) reduserte faren for import av russisk-britiske konflikter til Skandinavia. Imidlertid, mens faren for en import av ikke-europeiske konflikter avtok, økte sannsynligheten for en europeisk stormaktskonflikt. Tysklands samling hadde ført til en annet europeisk makthierarki og nye geostrategiske utfordringer. Det samlede Tyskland var verdens ledende eksportmaskiner allerede før 1900. Dermed ble deres adgang til verdensmarkedene av sentral betydning. Ved Elbens munnings befant de seg ved Nordsjøen. Donau brakte de sentraleuropeiske imperia til Svartehavet. De tyske flåteplanene utfordret britenes sjøkontroll i Nordsjøen og russernes i Østersjøen. Kielerkanalen skulle omgå Skagerrak og Kattegat. I sørøst håpte tyskerne på en allianse med Det ottomanske riket og ønsket seg en jernbane til Bagdad og Den persiske gulf. Slik kunne de sikre seg oljeforekomstene på Balkan, adgang til de lovende områder i Mesopotamia, samtidig som den russiske produksjon i Det kaspiske hav kunne "stenges inne" ved Bosporos. I Berlin førte man omfattende samtaler med perserne og støttet dem i deres motstand mot landets deling i en russisk og en britisk innflytelsessfære (St. Petersburg-avtalen 1907).

Europas flanker og verdenskrigene

Både den første som den andre verdenskrig ble utløst enten av eller i forbindelse med diplomatiske kriser ved Europas flanker. Skuddene i Sarajevo drepte erkehertug Franz Ferdinand av Østerrike og innledet Den første verdenskrig. Vinterkrigen i Finland var forspillet til Den andre. Etter det polske sammenbruddet var det vinteren 1940 et allment håp om at den nye europeiske mannejevning skulle stå i Skandinavia. Mao. de antagelser man la

til grunn fra 1870 til 1914 ble bekreftet ved begge de europeiske storkriger i det 20. århundret. I dette perspektiv er det også interessant å merke seg, at straks den siste av det 20. århundrets transatlantiske konflikter var avviklet - Den kalde krigen - og de amerikanske og sovjetiske veto med hensyn til bruk av militærmakt i Europa bortfalt, ble Balkan igjen åsted for kriger med klare europeiske stormaktsdivergenser.

Snarere på grunn enn på tross av de betydelige geopolitiske endringer ved 90-årenes innledning, vil de forhold og strategiske kontinua som har preget Europa siden det 19. århundret, vise seg viktige også i det 21. De atlantiske, europeiske og euroasiatiske stormaktsinteresser støter fortsatt sammen i Norden og i det østlige Middelhav. Her møtes fortsatt deres militære perimetere, og i tillegg vil dette området i fremtiden berøre vitale økonomiske interesser for samtlige.

Utviklingen av norsk kontinentalsokkel til en av Europas største energiprovinser og Russlands økende rolle som en europeisk og global produsent av energi gir begge en økt betydning i det globale økonomiske samkvem og større strategisk betydning generelt. Men det samme forhold potensierte også og forlenger gamle strategiske kontinua i rom. I dag er akse Balkan - Baltikum blitt til en akse fra Barentshavet til Den persiske gulf.

Fra Barentshavet til Den persiske Gulf

Sikring av energiproduksjonsprovinser og etablering av prefererte transporttraseer har stått som overordnede og sterkt omstridte mål for formingen av euroasiatisk geopolittikk etter Sovjetunionens sammenbrudd. På samme tid har det vært en målsetting å sikre, at Russlands enorme olje- og gassforekomster i det vesentlige ville måtte sendes ut til verdensmarkedet fra havner hvor det var en relevant ikke-russisk innflytelse. I fremtiden vil Norskehavet og Barentshavet være betydelige energiproduksjonsområder, og Nord-Atlanteren bli en viktig transportvei for olje som naturgass. Transsibirske og transfennoskandisk transport fra Kina til Narvik innebærer dertil en kommersiell anvendelse av det vel hundre år gamle strategiske kontinuum fra Den koreanske halvøy og til Norskehavet. Dette vil ytterligere øke Norskehavets og Atlanterens betydning som sjøled og Narviks og Nordområdenes geostrategiske betydning.

Så å si samtlige av det siste tiårs væpnede konflikter har vært kriser forbundet med dette geopolitiske og geoøkonomiske diplomati. Energiens geopolittikk og geostrategi har et betydelig voldspotensial, og de som inngår i disse enten som viktig produsenter eller som sentrale transittland, risikerer å bli usatt for væpnede konflikter eksternt og å få betydelig sosial uro og politisk vold internt. Den måte de ordner sine egne militære styker på, kan i vesentlig grad redusere faren for såvel det ene som det andre.

Ved inngangen til det 21. århundret står Norges væpnede styrker foran større utfordringer enn på lenge. De blir globalt stadig viktigere. Tilsvarende blir det stadig mer krevende å sikre landets sikkerhet og velstand i prosesser og strukturer med et påfallende stort voldspotensial og hvor de diplomatiske og militære allianser er svært omskiftelige. Derfor trenger vi sårt en realitetsorientert og fokusert utenrikspolitikk og en annen forståelse for og planlegging av landets væpnede styrker, deres struktur og dimensjoner.

Forsvar og inntekt

Det er upopulært å snakke slik, men Norge trenger fortsatt et "balansert forsvar", et militærapparat med komponenter fra alle våpengrener, luft, sjø og land. Like mye som dette er upopulær tale, er det alminnelig å hevde at dette er umulig om ikke annet så av økonomiske årsaker. Det er kort sagt en utbredt oppfatning at "nordmennene besitter et hus de ikke har råd til å forsikre". Det er ikke riktig, selv om forsikringspremier gjenspeiler verdi av forsikret gjenstand og sannsynlighet for brist eller tap. Forsvarsbudsjettet er ikke utelukkende "rene

utgifter”. Men i den utstrekning så er tilfellet, er det tale om nødvendige utgifter til inntekts erverv og formuers sikring. Da er de nødvendige kostnader ved å sikre og reproducere det geopolitiske system som norsk økonomi baserer seg på. Overdras disse sikringsoppgaver til andre, slik mange anser for ønskelig, vil viktige rammebetingelser for norsk næringsliv, formuesdannelse og bosetning endres. Dette er på den annen side ikke den eneste effekt av forsvarsbudsjettet. Forsvaret har også vært en viktig produsent av tjenester og kompetanse til det norske samfunn. Svært lite av moderne norsk industrihistorie ville sett dagens lyv uten en betydelig forutgående forskningsinnsats i eller understøttet av forsvaret. Helt vital sivil norsk infrastruktur er likeså uekte barn av samme forhold. Alt dette vil måtte videreføres av så vel politiske som økonomiske årsaker. Forsvaret vil dertil måtte være et viktig innslag i ellers tynt befolkede områder, når disse er av stor strategisk betydning.

Ingen av disse funksjoner er en “belastninger” som “reduserer forsvarets militære effektivitet” eller “fremmede for forsvarets egentlige funksjoner”. Tvert om er dette helt sentrale sider ved produksjonen av vernekraft, sikring av inntekt og stabile omgivelser. Et forsvar som ikke produserer en nødvendig vernekraft, som ikke utgjør en maktplattform i norsk geoøkonomisk diplomati, verner norsk inntektsgrunnlag, understøtter norsk industri og ikke bidrar til å sikre staten stabile strategiske omgivelser – det forsvaret er et rent sløseri. Dertil er det uten moralsk berettigelse.

Hvor mye er nok?

Avskrekking og allianse

I noen miljø hevdes det at forsvaret er noe man har fordi det er en tradisjon, noe vi bevarer av pietetshensyn. Andre vil mer realpolitisk si at det forlanges et visst blodsoffer også av oss. Begge vil bestrebe seg på så lave økonomiske omkostninger som mulig. Begge har som skjult trumfkort, en variant av den danske populistten Mogens Glistrups agitasjon. Han skapte furor i dansk politikk på 1980-tallet ved å ville legge ned det danske forsvar, fordi det likevel aldri ville bli nok. Det var bedre med en telefonsvarer som sa “Vi overgir oss”.

Spørsmålet “hvor mye er nok?” er fortjener et svar. Besvarelsen vil være prinsipiell og praktiske. Det prinsipielle svar forblir det samme bestandig, det praktiske kunne endre seg med utviklingen. Den fremtidige utvikling er ukjent for alle, innen noen rammer. Den viktigste av disse utsier at fremtiden nok er mer lik fortiden enn det mange tror. Denne rimelige antagelse gjør det prinsipielle svar desto mer interessant. Forsvarsbudsjettet har ingenting med pietet å gjøre. Det er heller ingen konsesjon til de allierte man til enhver til måtte ha. Norges forsvarsutgifter dimensjoneres av landets strategiske omgivelser, våre interesser, våre ambisjoner og mulighet til å oppfylle disse. Det norske forsvarets fremste mål er å skape stabilitet i våre områder og å avskrekke en opptrapping av diplomatiske eller forbigående politiske kriser til bruk av militær makt. For militært å kunne substansiere disse mål, må forsvarets struktur og dimensjoner bestemmes rent prinsipielt av dets avskrekking og alliansesikring.

Forsvaret avskrekker ved å overbevise enhver tenkelig angriper om at selv et angrep fra en svært overlegen posisjon får ubehagelig store militære og diplomatiske omkostninger. Han må selv ha en betydelig kapasitet innledningsvis, (og i dag ruste betydelig opp) og han må være forberedt på å måtte gjenskape sin kapasitet over lang tid. (Dvs. aggressors befolkning vil få et felttog gående i uoversiktlig fremtid.) Det er mange stormakter i våre omgivelser. De har alle omfattende rustningsprosjekt. Våre omgivelser vil preges av en økende konvensjonell førsteslagsevne i alle stormakter. Dertil preges omgivelsene av en økende sosial og politisk uro. De økonomiske fremtidsutsikter er ikke like lyse for alle.

Disse forhold tilsier at vi trenger allierte. Forsvarets alliansesikringsoppgave er like viktig som dets avskrekking. Men den er også like komplisert. Sett fra alle mulige alliertes synsvinkel er militær bistand til Norge minst av alt støtte til en liten venn og mest av alt en mulig konflikt med en stormakt. Derfor må forsvaret være så stort at vi kan forvente av våre allierte akkurat det de faktisk kan gi, men heller ikke mer. Føler de å måtte gi oss ett milligram for mye, får vi ingenting! En riktig kalibrering av våre væpnede styrker reduserer også sannsynligheten for at allierte og fiender finner det mest praktisk å enes om f. eks. kontroll med norsk energi og styring med norske inntekter.

Allierte og fiendtlig hensikt

Det fremtidige trusselbilde normeres av de kapasiteter som foreligger og er under utvikling til enhver tid. Norge vil bli omgitt av stater og allianser med en stadig bedre bevæpning. Det må være et overordnet mål å unngå at all omkringliggende militær kapasitet brukes mot Norge og norske interesser. Dette er trolig ingen krevende oppgave. Stormaktene i våre omgivelser vil aldri inngå i én og samme militære allianse, verken lokalt eller globalt. Vi risikerer alltid å få en eller flere motstandere, og da vil det også være mulig å få en eller flere allierte.

Alliansen(e) vil være svært viktige for oss. Men de har sine begrensninger. Svekker våre allianser evnen til å være en relevant aktør lokalt blir de destabiliserende. I stedet for å bidra til å avskrekke kunne de fremme muligheten for fiendtlige hensikters oppståen. Slike allianser blir enda mer betenkelige om dens militære troverdighet i en krise er liten.

En genuint fiendtlig hensikt vil med størst sannsynlighet oppstå der hvor en aggresjon innebærer minst investeringer og minst utvidelse av eksisterende kapasiteter og infrastruktur, og hvor en slik endring kunne medføre en betydelig strategisk, geopolitisk eller økonomisk gevinst. Den ”omvendte bruk” av det samme prinsipp gir beskjed om hvem som ikke blir blant våre allierte. Vi får ingen allierte blant dem som ikke har kapasitet rede på hånden, og det vil være få å finne blant dem som mener å ha sine interesser dekket også om Norges posisjon var vesentlig endret.

I dag har Norge ingen fiender. Lykkes vi med å utvikle et forsvar på basis av våre nye utfordringer kan problemene ligge et godt stykke inn i fremtiden. Kommer vi derimot ikke straks i gang og lykkes vi ikke, vet vi at de mange konflikter i og rundt energiproduksjon, transport og geopolitikk, kan bli en del av vår hverdag. Dette desto mer som man skulle gå tiår i møte med høye og stigende energipriser eller om oljereservene generelt viser seg å være mindre enn det produsenter og selskap forventer.

Marinen er økonomiens forsvarer

Hæren forsvarets ryggrad!

Det ville vært upassende å avslutte et fordrag i en sjømilitær forsamling uten noen ord om hæren. Norge trenger et stort sjøforsvar gitt vårt havdomene og dettes betydning for oss og våre omgivelser. Sjøforsvaret kan likevel ikke sees isolert fra den strategiske utvikling allment og uten et sideblikk til hva som skjer med det øvrige forsvaret.

Den norske hær er en liten, men sentral brikke i et euroasiatisk og et euroatlantisk geostrategisk system. Den besitter et territorium av stigende verdi for alle aktører på den nordlige halvkule. Det territorium hæren skal forsvare er vårt havdomenes og sjøforsvarets ”ankerfeste”. Til tross for hærens utmerkede mannskap og dyktige offiserer er de i dag ute av stand til å fylle den norske landmaktkomponents funksjoner i den regionale stabilisering og i vår lokale interesseivaretagelse.

Hæren er den våpengren som ikke kan forvente alliert krigsbistand. Dels fordi egne hærstyrker ikke finnes blant våre mulige allierte, dels fordi de nøler med å pådra seg

forpliktelser i en konflikt med en stormakt, og dels fordi landoperasjoner er kontroversielle i deres hjemlige miljø. Landoperasjoner kan også bli vanskeligere å avvikle enn andre, spesielt hvis den som mottar bistand er for svak. I en fremtidig krise må den norske hær være i stand til å møte en angripende stormakt uten allierte landstyrker og likevel tvinge angriperen til forhandlinger. Skulle det komme alliert bakkestøtte må hæren være i stand til å sikre at denne opphører etter krisen eller reduseres til diplomatisk relevant, men politisk betydningsløs.

I dag snakkes det likevel så mye om hærens spisse ende og kampkraft at like viktige fredsfunksjoner glemmes. Hæren er et produksjonsapparat for vernekraft og av forsvarsvilje. Går det dårlig med hæren, går det over tid ille med oss alle. Uten forsvarsvilje lever verken nasjon, stat eller forsvar særlig lenge – aller minst innen de regionale og globale nett av strategiske forbindelser Norge befinner seg i. Uten et sterkt norsk forsvar blir det krise i europeisk og euroatlantisk diplomati. Dette har vært velkjent i alle seriøse miljø for strategiske analyse i flere hundre år. Det finnes til en hver tid mange politiske mål og behov, men den politiker finnes ikke som kan bringe dette forhold til ende. I Stockholm snakkes det om ”det slagordbaserade försvaret”. Det er viktig at ikke også vi havner der.

TAKK